
HOLOKAUSZT BUDAPESTEN

HARC A TÚLÉLÉSÉRT: AKTIVITÁS,
ÖNMENTÉS ÉS ELLENÁLLÁS

TARTALOM

Bevezetés.....	3
Az elemzés szempontjai	4
Sorstípusok	4
Vizsgálati szempontok	5
Aktivitás	6
I. szakasz: antiszemitizmus és zsidótörvények időszaka 1944. március 19. előtt	7
II. szakasz: antiszemita jogalkotás és kirekesztés időszaka 1944. március-június.....	8
III. szakasz: csillagos házak 1944. június-november	9
IV. szakasz: nyilasterror, pesti gettók, védett házak, ostrom.....	10
A különböző demográfiai csoportok mentési és aktivitási tapasztalatai.....	12

BEVEZETÉS

1945 kora nyarától kezdve a hazatérő deportáltak egy része a DEGOB (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság) által vezetett szeretetotthonokban a DEGOB munkatársaink közreműködésével felvett jegyzőkönyvekben számolt be a megelőző hónapok megpróbáltatásairól. A jegyzőkönyvvezetők munkáját segítette és a dokumentumcsoport tartalmi egységének létrehozását célozta az a kérdéssor, amelyet fokozatosan alakítottak ki. Általában nem tették fel az összes kérdést, mivel a kérdéssor 14 gépelt oldal terjedelmű, a jegyzőkönyvek pedig általában 2–4 oldalasak.

A kérdőívet tizenkét kérdéscsoportra osztották. Ezek a következők voltak:

1. Személyi adatok
2. A zsidóság helyzete a deportált személy lakhelyén
3. A gettóba tömörítés és előzményei
4. A deportálás
5. A megérkezés
6. Az első deportációs állomás. Szervezet és lágerélet.
7. Az Arbeitslager (munkatábor). Szervezet és lágerélet.
8. Az evakuálás
9. Az evakuálás után következő állomások
10. A felszabadulás
11. Lágerélet a felszabadulás után
12. Az út hazafelé

A DEGOB és a Dokumentációs Osztály tevékenysége nyomán tehát több ezer olyan visszaemlékezés áll a rendelkezésünkre, amelyeket a hazatérő deportáltak közvetlenül az események után mondtak jegyzőkönyvbe.¹

¹ Forrás: <http://degob.hu/index.php?showarticle=1>.

AZ ELEMZÉS SZEMPONTJAI

SORSTÍPUSOK

A DEGOB jegyzőkönyvek elemzésekor négyféle sorstípust különböztettünk meg: auschwitzi deportált, munkaszolgálatos, budapesti zsidó és egyéb. Közismert, hogy 1944-ben Budapest lényegesen kisebb volt, mint most. Az akkori Budapest területén élő zsidókat az ország többi zsidó lakójával ellentétben nem deportálták Auschwitzba. Jelen tanulmányban velük foglalkozunk: összesen 349 jegyzőkönyvről és bennük 452 személyről van szó.

1. TÁBLÁZAT: NYILATKOZÓK SZÁMA JEGYZŐKÖNYVENKÉNT²

	elemszám	%
1 személy	282	80,8
2 személy	49	14,0
3 személy	10	2,9
4 személy	3	0,9
5 személy	2	0,6
6 személy	2	0,6
8 személy	1	0,3
Összesen	349	100,0

Az adatbázis nem tekinthető az ilyen sorsú zsidók mintájának, mivel nem tudjuk, hogy a teljes sokaságból milyen módon „képződött”, vagyis kik azok, akikkel jegyzőkönyv készült. Ezért az elemzés során a jegyzőkönyvek összességére mindvégig teljes sokaságként fogunk utalni. Mindazonáltal a jegyzőkönyvek nagy elemszáma mindenképpen releváns következtetések levonását teszi lehetővé.

² Ide csak azokat a nyilatkozókat számítjuk, akik ebbe a sorstípusba tartoznak.

VIZSGÁLATI SZEMPONTOK

Az adatok rögzítése során először a nyilatkozóra és a jegyzőkönyvre vonatkozó általános adatokat rögzítettük. Az elemzés legfontosabb célja az volt, hogy egyrészt felmérjük, hogy a zsidók milyen szolidaritási gesztusokat, embermentési szándékot tapasztaltak nem zsidók részéről. Másrészt, hogy ők maguk, illetve más zsidók tettek-e valamit a túlélés érdekében. Ezeket a cselekményeket korszakonként rögzítettük. A budapesti sorstípusba tartozók esetében négy ilyen kronológiai időszakot különböztettünk meg:

1. Antiszemitizmus és zsidótörvények: 1944. március 19. előtt
2. Antiszemita jogalkotás és kirekesztés: 1944. március–június
3. Csillagos házak: 1944. június–november
4. Nyilas korszak: nyilasterror, pesti gettók, védett házak, ostrom

Jelen tanulmányunkban a zsidók aktivitásával foglalkozunk.

Az adatok értelmezése során egy fontos dolgot nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az elemzés során a legtöbb esetben nem tudunk különbséget tenni aközött, hogy valami a nyilatkozóval nem történt meg vagy csak nem tesz róla említést.

AKTIVITÁS

Tanulmányunk ezen részében arról lesz szó, hogy az üldözött zsidók tettek-e valamit saját vagy mások túlélése érdekében. Itt egyrészt magáról a nyilatkozóról rögzítettük ezeket az adatokat, másrészt arra is kíváncsiak voltunk, hogy volt-e tudomásuk arról, hogy mások végrehajtottak ilyen cselekedeteket. Ezeket a cselekményeket egy aktivitási skálán is besoroltuk. Itt a következő kategóriákat alkalmaztuk:

1. Konfliktusvállalás önérdékből: aki az áldozatokra kényszerített passzív szerepből kilépve, a saját vélt, vagy valós érdekében szóban, írásban, vagy cselekedettel fejezte ki egyet nem értését a zsidóüldözéssel.
2. Konfliktusvállalás mások érdekében: aki az áldozatokra kényszerített passzív szerepből a mások (ismerősök, rokonok, vagy éppen ismeretlenek) vélt, vagy valós érdekében kilépve szóban, írásban, vagy cselekedettel fejezte ki egyet nem értését a zsidóüldözéssel.
3. Enyhébb szabályszegés önérdékből: aki a nácik és cinkosaik által előírt kisebb jelentőségű (vagy annak tartott) törvényeket, rendeleteket, szabályokat, előírásokat szegett meg tudatosan saját vélt vagy valós érdekében.
4. Enyhébb szabályszegés mások érdekében: aki a nácik és cinkosaik által előírt kisebb jelentőségű (vagy annak tartott) törvényeket, rendeleteket, szabályokat, előírásokat szegett meg tudatosan rokonai, ismerősei, vagy ismeretlen (munkaszolgálatos, deportált, üldözött) sorstársai vélt vagy valós érdekében.
5. Durvább szabályszegés önérdékből: aki saját érdekében szándékosan a nácik és cinkosaik fontosabb jogszabályait, súlyosabb tabuit, nagyobb jelentőségű előírásait szegte meg.
6. Durvább szabályszegés mások érdekében: aki mások (ismerősök, rokonok, vagy éppen ismeretlenek) érdekében szándékosan a nácik és cinkosaik fontosabb jogszabályait, súlyosabb tabuit, nagyobb jelentőségű szabályait, előírásait szegte meg.

7. Szökés, bujkálás, tettelegesség: a nácik és cinkosaik által meghatározott zsidósorssal járó „legális” forgatókönyvek elutasítása önérdékből.
8. Szöktetés, bújtatás, verekedés: más (ismerős vagy ismeretlen) sorstársak támogatása abban, hogy elutasítsák a nácik és cinkosaik által meghatározott zsidósorssal járó „legális” forgatókönyveket.
9. Részvétel fegyveres ellenállásban: a náci, vagy a kollaboráns rendszerrel való nyílt, fegyveres szembenállás formái.

I. SZAKASZ: ANTISZEMITIZMUS ÉS ZSIDÓTÖRVÉNYEK IDŐSZAKA 1944. MÁRCIUS 19. ELŐTT

A budapesti sorstípushoz tartozók közül nyolc olyan megkérdezett volt, aki a német megszállás előtt tett valamit saját vagy mások túlélése érdekében. Ezek a megkérdezettek összesen tizenegy cselekményt említettek. Az alábbi táblázat mutatja az egyes cselekmények aktivitási skála szerinti besorolását.

2. TÁBLÁZAT: SAJÁTAKTIVITÁS AZ I. SZAKASZBANA CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT³

	elemszám
Konfliktusvállalás önérdékből	1
Konfliktusvállalás mások érdekében	0
Enyhébb szabályszegés önérdékből	0
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	1
Durvább szabályszegés önérdékből	3
Durvább szabályszegés mások érdekében	0
Szökés, bujkálás	2
Szöktetés, bujkálás	2
Részvétel fegyveres ellenállásban	2
Összesen	11

A megkérdezetteknek két esetben volt tudomásuk arról, hogy mások tettek valamit a túlélés érdekében. Mindkét esetben szökésről, bujkálásról számoltak be.

³ Az alacsony elemszámra való tekintettel csak elemszámokat közlünk.

II. SZAKASZ: ANTISZEMITA JOGALKOTÁS ÉS KIREKESZTÉS IDŐSZAKA 1944. MÁRCIUS–JÚNIUS

Az 1944. március–június közötti időszakban tizennégy megkérdezett összesen tizennyolc önmentési aktusról számolt be. Az alábbi táblázat mutatja az egyes cselekmények aktivitási skála szerinti besorolását.

3. TÁBLÁZAT: SAJÁT AKTIVITÁS A II. SZAKASZBAN A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT⁴

	elemszám
Konfliktusvállalás önérdékből	1
Konfliktusvállalás mások érdekében	1
Enyhébb szabályszegés önérdékből	1
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	1
Durvább szabályszegés önérdékből	2
Durvább szabályszegés mások érdekében	1
Szökés, bujkálás	2
Szöktetés, bujkálás	4
Részvétel fegyveres ellenállásban	5
Összesen	11

A megkérdezettek közül négynek volt tudomása arról, hogy mások tettek valamit a túlélés érdekében. Összesen nyolc ilyen esetet említettek. Ezek aktivitási skála szerinti megoszlását mutatja az alábbi táblázat.

4. TÁBLÁZAT: MÁSON AKTIVITÁSA A II. SZAKASZBAN A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT⁵

	elemszám
Konfliktusvállalás önérdékből	1
Konfliktusvállalás mások érdekében	0
Enyhébb szabályszegés önérdékből	1
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	0
Durvább szabályszegés önérdékből	2
Durvább szabályszegés mások érdekében	1
Szökés, bujkálás	2
Szöktetés, bujkálás	1
Részvétel fegyveres ellenállásban	0
Összesen	8

⁴ Az alacsony elemszámra való tekintettel csak elemszámokat közlünk.

⁵ Az alacsony elemszámra való tekintettel csak elemszámokat közlünk.

III. SZAKASZ: CSILLAGOS HÁZAK 1944. JÚNIUS–NOVEMBER

Az 1944. június és november közötti időszakban tizenegy megkérdezett összesen tizenöt önmentési aktusról számolt be. Az alábbi táblázat mutatja az egyes cselekmények aktivitási skála szerinti besorolását.

5. TÁBLÁZAT: SAJÁT AKTIVITÁS A III. SZAKASZBAN A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT⁶

	elemszám
Konfliktusvállalás önérdékből	5
Konfliktusvállalás mások érdekében	1
Enyhébb szabályszegés önérdékből	1
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	0
Durvább szabályszegés önérdékből	3
Durvább szabályszegés mások érdekében	1
Szökés, bujkálás	2
Szöktetés, bujkálás	2
Részvétel fegyveres ellenállásban	0
Összesen	15

A megkérdezettek közül kilencnek volt tudomása arról, hogy mások tettek valamit a túlélés érdekében. Összesen tizenegy ilyen esetet említettek. Ezek aktivitási skála szerinti megoszlását mutatja az alábbi táblázat.

6. TÁBLÁZAT: MÁSOK AKTIVITÁSA A III. SZAKASZBAN A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT⁷

	elemszám
Konfliktusvállalás önérdékből	3
Konfliktusvállalás mások érdekében	0
Enyhébb szabályszegés önérdékből	1
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	0
Durvább szabályszegés önérdékből	4
Durvább szabályszegés mások érdekében	0
Szökés, bujkálás	3
Szöktetés, bujkálás	0
Részvétel fegyveres ellenállásban	0
Összesen	11

⁶ Az alacsony elemszámra való tekintettel csak elemszámokat közlünk.

⁷ Az alacsony elemszámra való tekintettel csak elemszámokat közlünk.

IV. SZAKASZ: NYILASTEROR, PESTI GETTÓK, VÉDETT HÁZAK, OSTROM

Az 1944. június és november közötti időszakban 254 megkérdezett összesen 351 önmentési aktusról számolt be. Az alábbi táblázat mutatja az egyes cselekmények aktivitási skála szerinti besorolását. Az esetek 41 százalékában önérdékből való enyhébb szabályszegésről, további 17 százaléknál pedig konfliktusvállalásról volt szó. Az említett cselekmények 23 százaléka szökés vagy bujkálás volt. Látható, hogy az önérdékből való cselekvés – érthető módon – lényegesen gyakoribb, mint a mások érdekében való kockázatvállalás.

7. TÁBLÁZAT: SAJÁT AKTIVITÁS A IV. SZAKASZBAN A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT

	elemszám	%
Konfliktusvállalás önérdékből	58	16,5
Konfliktusvállalás mások érdekében	12	3,4
Enyhébb szabályszegés önérdékből	143	40,7
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	23	6,6
Durvább szabályszegés önérdékből	29	8,3
Durvább szabályszegés mások érdekében	4	1,1
Szökés, bujkálás	79	22,5
Szöktetés, bujkálás	3	0,9
Részvétel fegyveres ellenállásban	0	0,0
Összesen	351	100,0

Ez az első olyan korszak, ahol a nyilatkozók említenek olyan eseteket, amikor megfordult a fejükben az önmentés – minden esetben a szökés – gondolata, azonban ezt mégsem tették meg. Az indokok nem okoznak meglepetést. Voltak, akik a saját életüket féltették és olyanok is, akik szeretteik miatt nem mertek szökni. A passzivitásban szerepet játszott még ezen kívül az is, hogy amikor megtehették volna, már nem volt rá elég erejük.

A megkérdezettek közül 235-nek volt tudomása arról, hogy mások tettek valamit a túlélés érdekében. Összesen 329 ilyen esetet említettek. Ezek aktivitási skála szerinti megoszlását mutatja az alábbi táblázat. Mások esetében is az önmentés esetében látott típusok a leggyakoribbak. Az esetek 42 százalékában önérdékből való enyhébb

szabályszegésről, további 11 százaléknál pedig konfliktusvállalásról volt. szó. Az említett cselekmények 24 százaléka volt szökés vagy bujkálás.

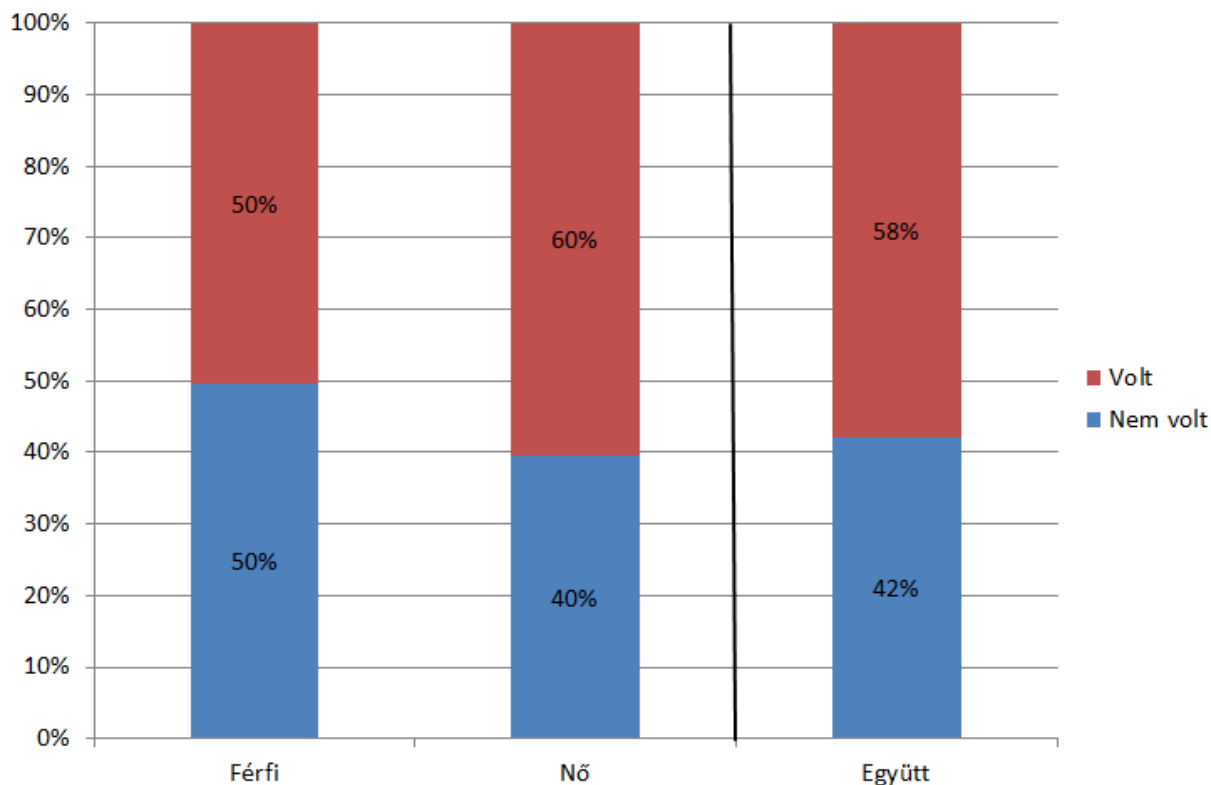
8. TÁBLÁZAT: MÁSOK AKTIVITÁSA A IV. SZAKASZBAN A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT

	elemszám	%
Konfliktusvállalás önérdékből	36	10,9
Konfliktusvállalás mások érdekében	12	3,6
Enyhébb szabályszegés önérdékből	139	42,2
Enyhébb szabályszegés mások érdekében	26	7,9
Durvább szabályszegés önérdékből	28	8,5
Durvább szabályszegés mások érdekében	6	1,8
Szökés, bujkálás	78	23,7
Szöktetés, bujkálás	2	0,6
Részvétel fegyveres ellenállásban	2	0,6
Összesen	329	100,0

A KÜLÖNBÖZŐ DEMOGRÁFIAI CSOPORTOK MENTÉSI ÉS AKTIVITÁSI TAPASZTALATAI

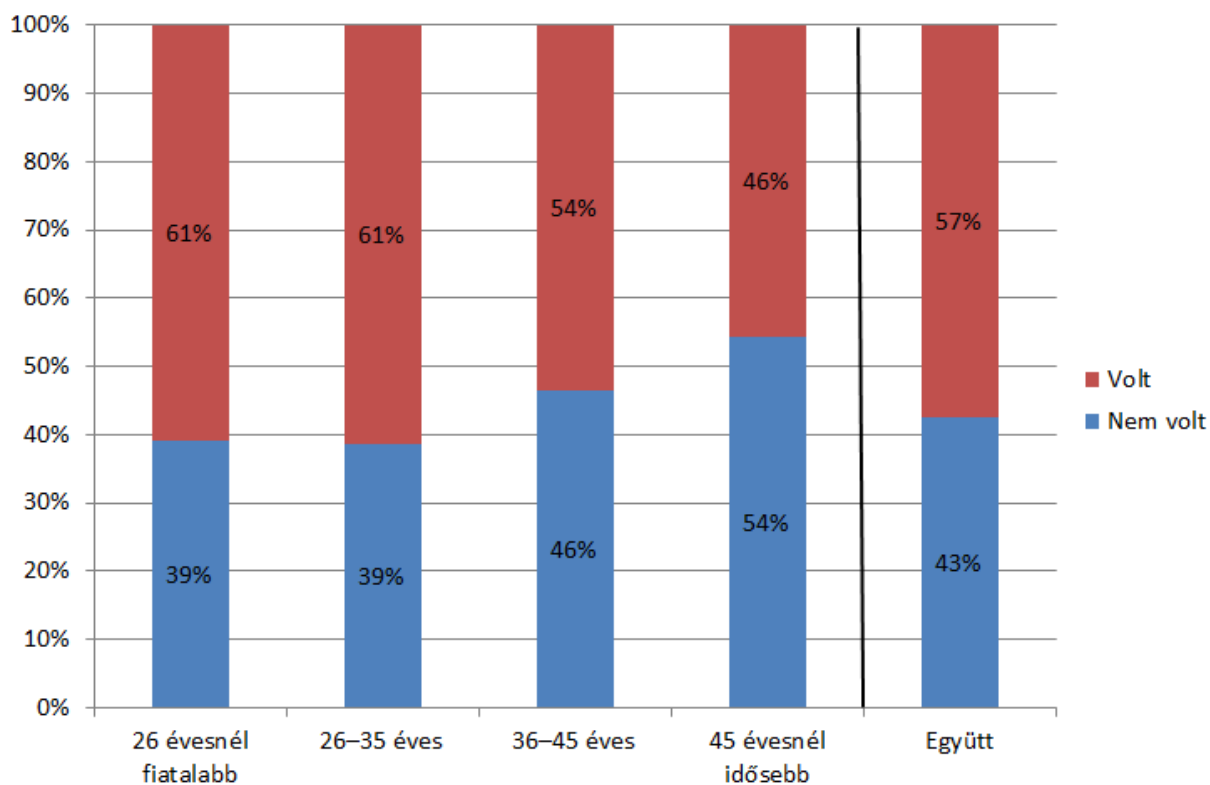
A budapesti sorstípushoz tartozók 58 százaléka tett valamit saját maga vagy mások túlélése érdekében. A nők körében ez az arány valamivel magasabb (60%).

1. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ NEMŰ NYILATKOZÓK SAJÁT MENTÉSI TAPASZTALATAI

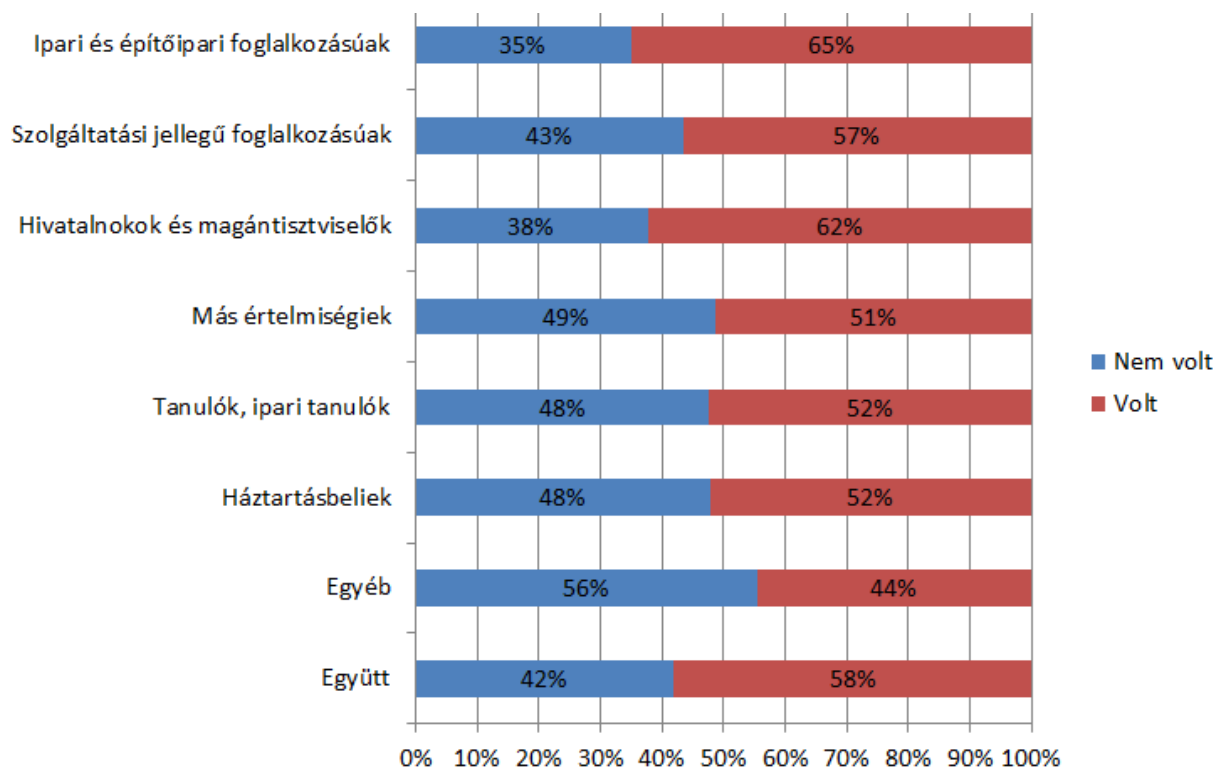
A különböző korcsoportokhoz tartozók saját mentéssel kapcsolatos tapasztalatait vizsgálva azt láthatjuk, hogy a fiatalabb korosztályokra valamivel jellemzőbb az, hogy tettek valamit saját vagy mások túlélése érdekében.

2. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ KORCSOPORTHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK SAJÁT MENTÉSI TAPASZTALATAI

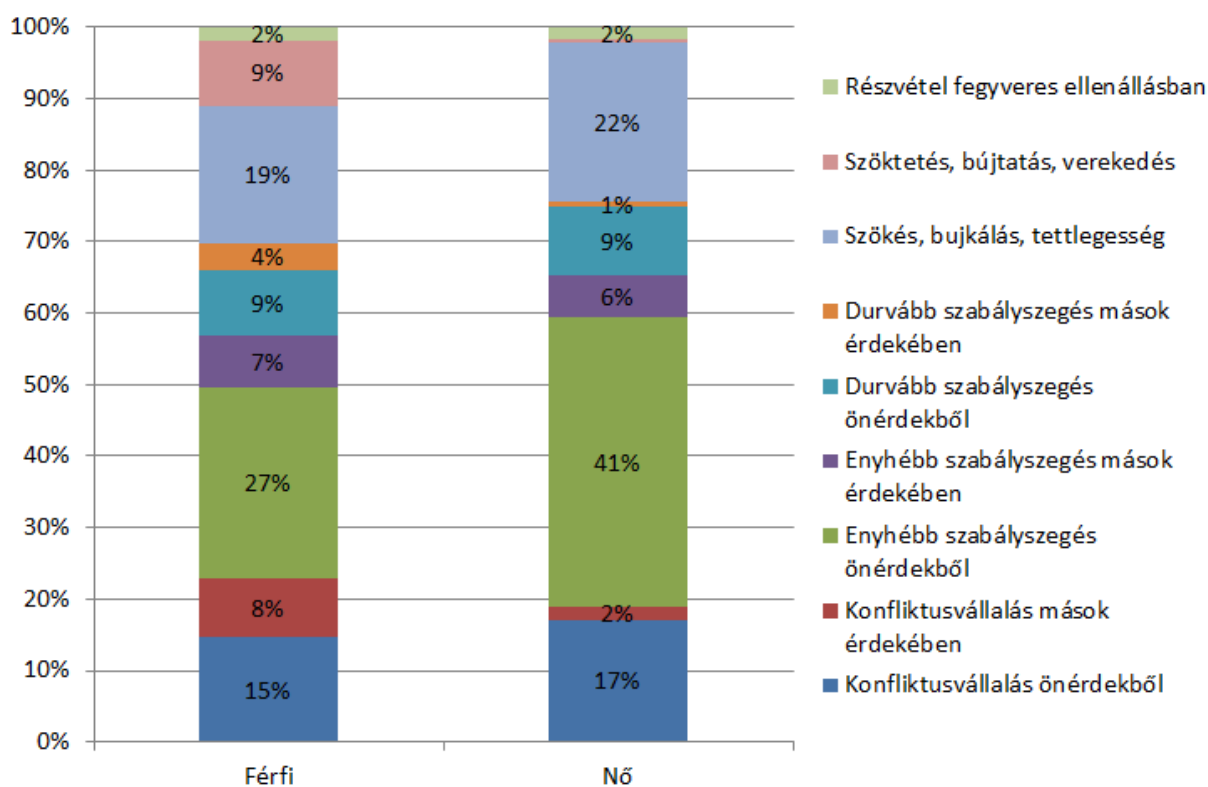
A különböző foglalkozási csoportokhoz tartozókat tekintve elmondható, hogy az ipari és építőipari foglalkozásúakra, magántisztviselőkre az átlagnál valamivel jellemzőbb volt az ilyen típusú aktivitás.

3. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ FOGLALKOZÁSI CSOPORTOKHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK SAJÁT MENTÉSI TAPASZTALATAI

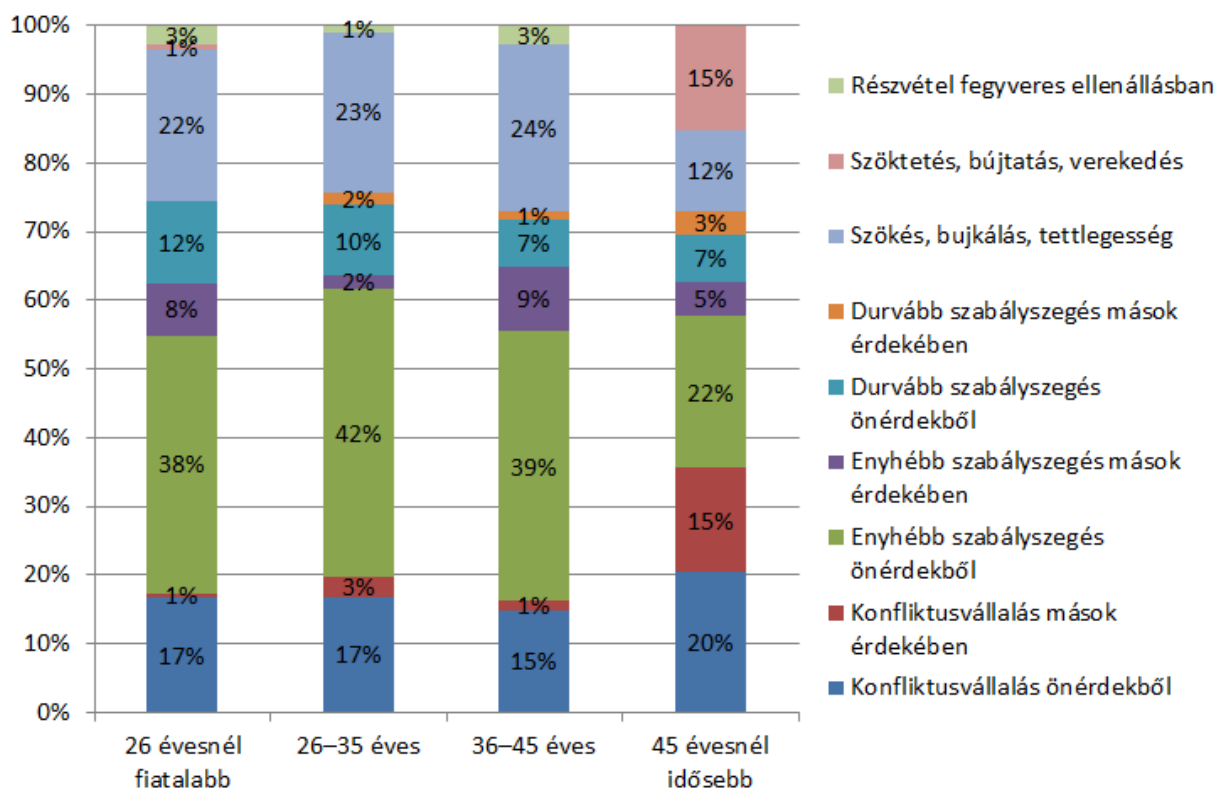
Az alábbi ábrán látható, hogy a férfiakra jellemzőbb, hogy másokat próbáltak menteni. Körükben gyakoribb a mások érdekében való konfliktusvállalás és a szöktetés, bújtatás is. A nőkre a férfiaknál lényegesen jellemzőbb az önérdékből való enyhébb szabályszegés.

4. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ NEMŰ NYILATKOZÓK ÁLTAL VÉGREHAJTOTT MENTÉS TÍPUSA

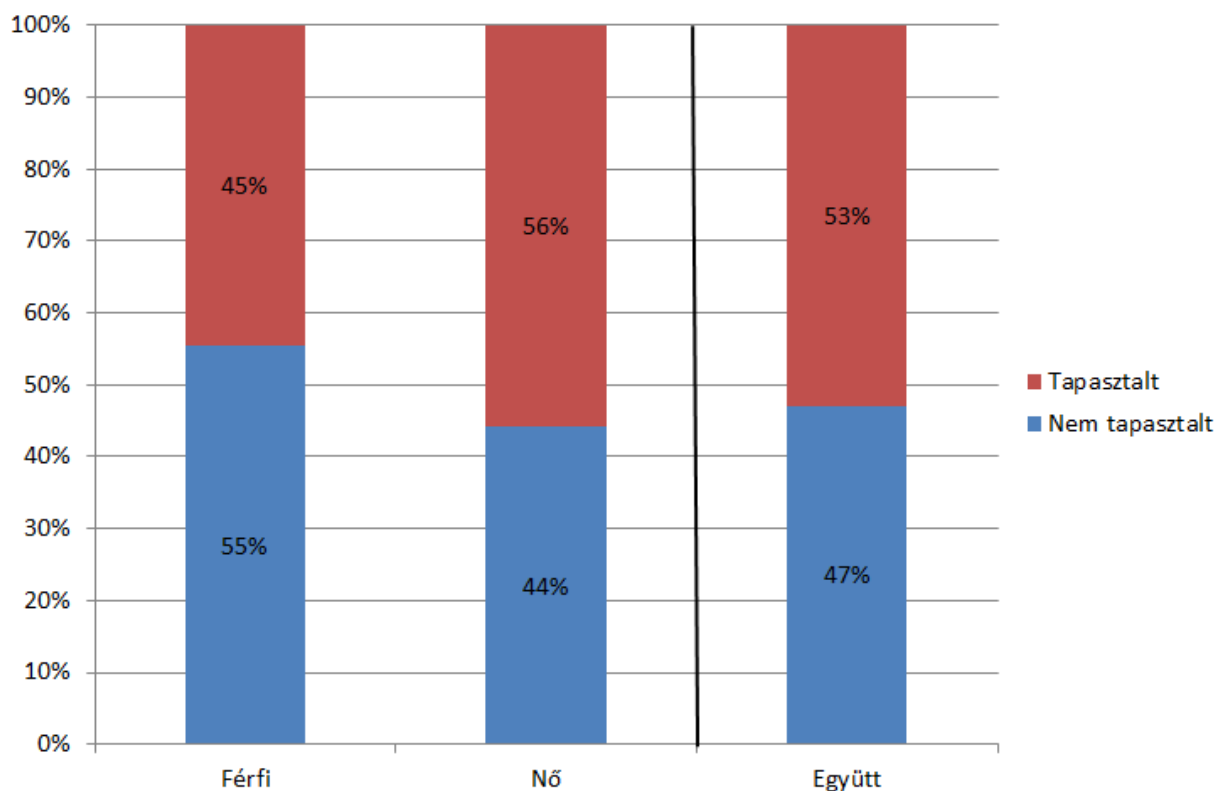
A különböző korcsoportokhoz tartozók által végrehajtott mentési akciók mintázata jelentősen eltér egymástól. A legmarkánsabbana legidősebb korosztályhoz tartozók különülnek el. Rájuk lényegesen jellemzőbb, hogy mások érdekében vállaltak kockázatot.

5. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ KORCSOPORTHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK ÁLTAL VÉGREHAJTOTT MENTÉS TÍPUSA

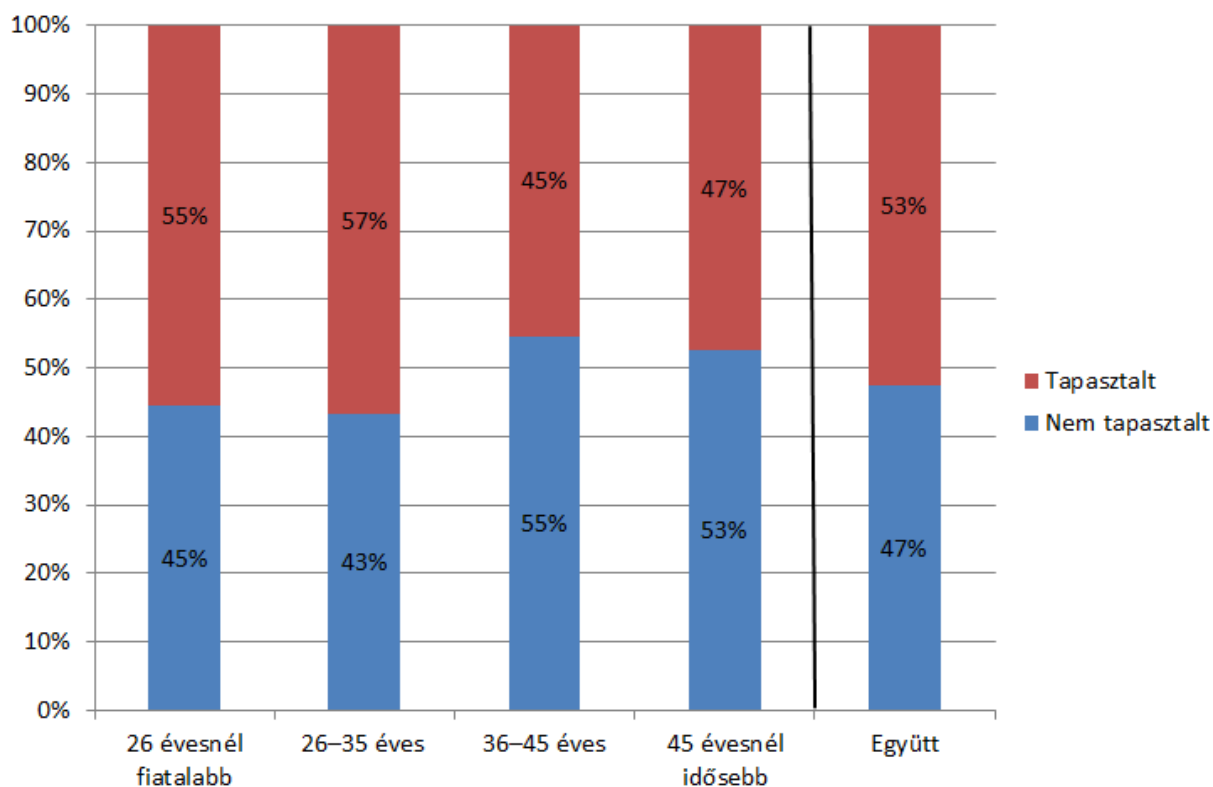
A budapesti sorstípushoz tartozók 53 százaléká tapasztalta, hogy mások tettek valamit saját maguk vagy mások menekülése érdekében. A nők körében ez az arány valamivel magasabb (56%).

6. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ NEMŰ NYILATKOZÓK ÁLTAL TAPASZTALT MENTÉSI CSELEKMÉNYEK

A különböző korcsoporthoz tartozókat vizsgálva azt láthatjuk, hogy a fiatalabb korosztályokra valamivel jellemzőbb az, hogy tudomásuk volt arról, hogy mások tettek valamit saját maguk vagy mások túlélése érdekében.

7. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ KORCSOPORTHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK ÁLTAL TAPASZTALT MENTÉSI CSELEKMÉNYEK

A különböző foglalkozási csoportokhoz tartozókat tekintve elmondható, hogy az ipari és építőipari foglalkozásúakra, valamint a hivatalnokokon kívüli értelmiségiekre valamivel jellemzőbb volt, hogy tapasztaltak mások részéről ilyen típusú aktivitást.

8. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ FOGLALKOZÁSI CSOPORTOKHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK ÁLTAL TAPASZTALT MENTÉSI CSELEKMÉNYEK

